

УДК: 378(477)(09)

КАЛІНІЧЕНКО Тетяна Миколаївна –

аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0001-7672-5858>
e-mail: bordo778899@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (2014–2018 рр.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вища освіта, яка відповідає вимогам часу, є одним із найбільш вагомих факторів зростання якості людських ресурсів, генератором новачій, запорукою підвищення конкурентоспроможності національних економік. З 2014 року в Україні розпочато масштабні перетворення в галузі вищої освіти з метою усунення кризових явищ в її розвитку, підвищення ефективності, подолання відсталості від європейських країн. На сьогодні виникла необхідність узагальнити розвиток вітчизняної вищої освіти в 2014–2018 роках. Це надасть можливість виявити перші здобутки і ті недоліки, які варто врахувати в подальшому ході освітніх реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання розвитку вищої освіти в Україні досліджувалися в роботах О. Вознюк, О. Воробйової, Т. Добка, М. Згуровського, С. Калашнікової, В. Кременя, В. Лугового, В. Огнев'юка, Ю. Рашкевича, Ж. Таланової та інших. Проблеми реформування означеної галузі в аспекті євроінтеграції присвятили свої праці Т. Губанова, Н. Сидорчук, О. Поступна, Л. Овсянкіна, В. Рябченко, О. Чвириова, Н. Воевутко, В. Шинкарук. Незважаючи на значний науковий інтерес, особливості розвитку вищої освіти в Україні у 2014–2018 роках недостатньо вивчені.

Мета статті – розкрити особливості розвитку української вищої освіти у 2014–2018 роках.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 2014 року в Україні активно впроваджуються в практику вищої школи нововведення, які сприяють її інтеграції у загальноєвропейський освітній простір. Хоча європейський вектор розвитку української вищої освіти було обрано ще з моменту проголошення незалежності держави, але у досліджуваній період євроінтеграційні процеси значно активізувалися. Значною мірою цьому сприяв Закон України «Про вищу освіту» (2014 рік). Ним було окреслено широкий спектр напрямів діяльності з входження вітчизняної системи вищої освіти до освітнього простору Європи:

– впровадження механізму гарантії якості вищої освіти з метою формування взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти в Україні та Європі;

– узгодження Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, що буде сприяти академічній і професійній мобільності, а також навчанню протягом життя;

– співпраця з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання;

– представлення на міжнародному ринку розробок закладів вищої освіти України, продажу їхніх патентів та ліцензій;

– залучення фінансування міжнародних громадських організацій, установ, фондів для реалізації у вітчизняній вищій школі наукових, освітніх та інших програм [3].

Закон спонукав українські заклади вищої освіти до створення умов для академічної мобільності здобувачів вищої освіти, наукових, науково-педагогічних працівників; до участі у програмах міждержавного обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими співробітниками; до проведення спільних із зарубіжними навчальними закладами наукових і освітніх заходів. Окрім того, закон передбачав організацію закордонних відряджень українських викладачів та науковців; залучення зарубіжних фахівців, які працюють у вищих навчальних закладах, до педагогічної та науково-педагогічної роботи у відповідних закладах України тощо [3].

Націлювала на євроінтеграцію української вищої освіти й Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони. Документ було ратифіковано у вересні 2014 року, невдовзі після прийняття закону «Про вищу освіту». У статті 431 угоди, сторони, що її підписали, зобов'язувалися посилити співробітництво в галузі вищої освіти.

Закон України «Про освіту» (2017 рік) також пов'язував розвиток освіти, зокрема і вищої, з європейським вибором нашої країни, з поєднанням національних і європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти.

Означені закони і розроблені на їх основі підзаконні нормативні акти сприяли активізації співробітництва в царині вищої

освіти не тільки з Європою, а і з країнами, що розташовані в інших частинах світу. Наприклад, у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за досліджуваний період збільшилася чисельність зарубіжних фахівців, які читали лекції в навчальному закладі. Якщо у 2015 році це був 51 професіонал із іноземних держав, то у 2017–2018 навчальному році їх кількість зросла до 124 фахівців [5; 6]. Значна частина викладачів з Європи долучилася до навчального процесу цього університету завдяки проекту «Еразмус+».

Програма «Еразмус+» у досліджуваний період стала одним із пріоритетних шляхів інтеграції української вищої школи до європейського освітнього простору. В порівнянні з «Еразмус Мундус», програмою, що була розрахована на 2004–2013 роки, «Еразмус+» надає більше можливостей для активізації міжнародного співробітництва українських закладів вищої освіти та університетів Європейського Союзу, зростання мобільності серед студентів, викладачів і дослідників. Нею започатковано нові напрями взаємодії, збільшено на 40 % фінансування проектів співпраці, заходів і мобільності, зокрема, у галузі вищої освіти [2]. Упродовж 2014–2018 років «Еразмус+» ефективно впроваджувався на теренах України. Зокрема, про результативність програми свідчить щорічне збільшення встановлених партнерських стосунків між вітчизняними закладами вищої освіти і відповідними європейськими навчальними установами. Так, у 2015 році були встановлені партнерства з 326-ма, в 2016 – з 502-ма, а в 2017 – з 743-ма вишами Європи. Показником ефективності програми також є зростання кількості українських студентів, які змогли скористатися своїм правом на академічну мобільність. Якщо у 2013 році таких здобувачів освіти було 87, то у 2015 році тільки за перший раунд заявок їх кількість уже становила 896 осіб.

Цінним здобутком Міністерства освіти і науки України у 2018 році стала домовленість про надання Європейським Союзом нашої державі окремого вікна для фінансування програми «Еразмус+» у 2019–2020 роках. Це означає, що у встановлений період існуватиме окремий фонд, з якого кошти будуть витрачатися лише для України. Загалом, адресно для нашої країни було додатково виділено кошти за напрямками Key Action (KA)1 «Міжнародна кредитна мобільність», Key Action (KA)2 «Розвиток потенціалу вищої освіти», а також напрямком Жан Моне. Тепер з'явиться можливість фінансувати національні проекти, пов'язані з вищою освітою, за які будуть змагатися лише українські заклади вищої освіти, а не вищі школи з усієї Європи.

Тісно пов'язаними з європейським курсом розвитку вищої освіти є прагнення до зростання її якості, надання широкої автономії вишам, масове запровадження дистанційної освіти, підвищення ролі студента у житті закладу вищої освіти.

Тенденція до посилення контролю за якістю освіти, яка надається в українських вищих школах, знайшла віддзеркалення, передусім, у нормах Закону України «Про вищу освіту». Зокрема, ним передбачено створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Перехідними положеннями документу встановлено, що через 9 місяців з дня набрання чинності Закону уже буде сформовано перший склад цього органу [3]. Аналіз нормативних актів дозволяє стверджувати, що цих строків не було дотримано. У квітні 2015 року було розроблено статут Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, у листопаді 2017 року вдалося створити конкурсну комісію з відбору його членів, у серпні 2018 року затвердили Положення про конкурс щодо обрання членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. І лише більше ніж через 4 роки з дня набрання чинності Закону України «Про вищу освіту» 27 грудня 2018 року уряд затвердив перший склад Агентства [9].

Одним із найбільш важливих принципів діяльності закладів вищої освіти Закон «Про вищу освіту» визначає принцип автономії та самоврядування [3]. На кінець 2018 року вищі школи України скористалися правами, що становлять зміст їх автономії та самоврядування. Вони вже розробляють та реалізують освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності; самостійно обирають типи програм підготовки студентів; визначають форми навчання та форми організації освітнього процесу; утворюють, реорганізують та ліквідовують свої структурні підрозділи; беруть участь у роботі міжнародних організацій; приймають остаточне рішення про визнання дипломів про вищу освіту та наукові ступені, здобуті за кордоном тощо. Проте на державному рівні створені умови для реалізації далеко не всіх прав, що передбачені статтею 32 Закону України «Про вищу освіту». Наприклад, на сьогодні уже відбувся перший випуск докторантів, які мають атестуватися постійно діючою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Зважаючи на те, що Агентство ще не почало свою діяльність, в Україні жодної такої ради не створено. Відповідно заклади вищої освіти ще не можуть реалізовувати право на прийняття

остаточного рішення щодо присудження наукових ступенів акредитованими спеціалізованими вченими радами.

В умовах інформаційного суспільства організація дистанційного навчання студентів є нагальною потребою. Протягом 2014–2018 років у закладах вищої освіти для викладачів функціонували курси, семінари-тренінги, де вони могли ознайомитись із технологіями дистанційної освіти, розробити дистанційні навчальні курси, з навчальних дисциплін, які читають. Наприклад, такі курси і семінари відвідували викладачі Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [4; 5]. Дистанційна освіта за досліджуваний період більшою, чи меншою мірою впроваджена практично в усіх українських закладах вищої освіти. Основною перешкодою для охоплення нею студентів вищів є застаріла матеріально-технічна база цих освітніх установ і мізерне державне фінансування.

Особливістю розвитку вищої освіти в 2014–2015 роках також було підвищення ролі студентства у житті закладу вищої освіти, визначенні змістовного наповнення свого навчання і навіть долучення здобувачів вищої освіти до контролю її якості. Яскравим підтвердженням останнього стало включення до складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти студентки Національного авіаційного університету Л. Фесенко і студента Приватної установи «Університет «Київська школа економіки» М. Євстіфеева [9]. Здобувачі вищої освіти у досліджуваний період отримали можливість більш дієво впливати на діяльність своєї освітньої установи завдяки розширенню прав студентського самоврядування, участі представників у виборах керівника закладу вищої освіти і представництву в органах управління закладу. Так, виборні представники з числа студентів повинні входити до складу вченої ради університету (не менше 10 % її складу), вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти (не менше 15 % її складу). Уведення обов'язкового вибору студентами навчальних дисциплін надало їм можливість здійснювати певний вплив на зміст своєї освіти. Тепер вони здобули право вибирати предмети, передбачені відповідною освітньою програмою та навчальним планом, обсягом не менше 25 % усієї кількості кредитів ЄКТС [3].

Важливим досягненням досліджуваного періоду стало підвищення статусу вищої богословської освіти, зрівняння її в правах зі світською освітою цього ж рівня. Згідно із

Законом України «Про вищу освіту» (розділ 6, ст. 28), в систему вищої освіти було включено богословські/теологічні університети, академії, інститути і коледжі. Також у прикінцевих та перехідних положеннях цього нормативного акту вимагалось «Богослов'я» виділити в окрему галузь знань [3]. «Богослов'я» як спеціальність, за якою здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, відома з 2005 р. З 2011 вона входила до напрямку підготовки 0203 «Гуманітарні науки». За цією спеціальністю студенти мали можливість здобути освітньо-кваліфікаційні рівні «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». Здобути ж науковий ступінь кандидата і доктора наук, вчене звання випускники духовних вищів отримали право лише з 2010, коли галузь «філософські науки» була доповнена спеціальністю «богослов'я» – 09.00.14.

У квітні 2015 р. з'являється новий перелік галузей знань і спеціальностей, за якими надається вища освіта, що вміщує галузь знань «Богослов'я», якому відповідає спеціальність за шифром 041 «Богослов'я». Завдяки уведенню у дію низки нормативних документів [3] закладам вищої духовної освіти було надано можливість проходження процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за новою галуззю знань і спеціальністю, забезпечувалося правове підґрунтя для відкриття і діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованих вчених рад у цих навчальних закладах, надання вчених звань їхнім науково-педагогічним працівникам.

Упродовж 2014–2018 рр., виконуючи приписи Закону України «Про вищу освіту», було розроблено і вдосконалено процедуру визнання на державному рівні документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, які отримали викладачі до 6 вересня 2014 року.

Розроблена протягом досліджуваного періоду нормативна база, яка стосувалась вищої духовної освіти, забезпечила умови не тільки для зрівняння її в правах зі світською вищою освітою, а й мала сприяти подоланню її замкненості. Проте сама вища духовна школа виявилася не зовсім готовою до цього, нововведення досить повільно впроваджуються у життя закладів вищої духовної освіти. Наприклад, у Київській православної богословській академії навіть у 2018 р. прийом до аспірантури і докторантури здійснювався ще за науковою спеціальністю 09.00.14 – богослов'я, хоча освітній заклад є одним із провідних в Україні, в якому аспірантура почала діяти ще з 2005 р., а докторантура – з 2012 р. Станом на грудень 2018 р. у Київській православної богословській академії вже впорядковано

навчальні програми, але ще триває процедура ліцензування. [7]. У Чернівецькому православному богословському інституті особливості освітнього процесу в аспірантурі і докторантурі, в основному відповідають нормам сучасного законодавства України, проте студенти продовжують навчатись за навчальними планами, в яких не передбачені навчальні дисципліни на вибір [8].

Таким чином, 2014–2018 роки стали періодом масштабних і глибинних перетворень в галузі вищої освіти. Для цього невеликого проміжку часу притаманні перші здобутки і прорахунки. Останні переважно пов'язані з недостатнім фінансуванням вищої школи. Вимагаючи від викладачів постійного професійного вдосконалення, закордонних стажувань, публікацій у зарубіжних виданнях, а від закладу вищої освіти сучасної матеріально-технічної бази, організації роботи з підвищення категорії фахових видань та інших заходів, що потребують додаткового фінансування, в Україні постійно знижуються державні витрати на вищу освіту. Так, у 2014 році видатки на вищу освіту становили 5,4 % від загальних витрат, у 2015 році – 4,6 %, у 2016 році – 4,6 %, а у 2017 році – 3,7 % [1; 10]. Таке скорочення можна було б виправдати зменшенням кількості вітчизняних закладів вищої освіти, проте у досліджуваній період така тенденція не відмічена. Якщо у середині двохтисячних – на початку дві тисячі десятих років щорічно припиняли свою діяльність десятки таких освітніх установ, то аналіз статистичних даних [1; 10] дозволяє стверджувати, що в 2014–2018 роки їх кількість суттєво не зменшувалася. Зокрема, у 2014–2015 навчальному році функціонувало 664 заклади вищої освіти, у 2015–2016 навчальному році – 659, у 2016–2017 навчальному році – 657 і в 2017–2018 навчальному році – 661. Як бачимо, в останній навчальний рік навіть з'явилися нові заклади вищої освіти. Також слід зазначити, що скорочення чисельності таких закладів часто пов'язувалося зі злиттям освітніх установ, а не з їх повною ліквідацією. Наприклад, у листопаді 2018 року до складу Запорізького національного університету зі статусом інституту ввійшла Запорізька інженерна академія. За об'єднання висловилося більша частина трудового колективу. Таке злиття не сприяє суттєвій економії державного бюджету України.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, для вищої освіти України з 2014 року розпочався новий етап розвитку. Для перших його років притаманні, як позитивно, так і негативно забарвлені особливості. Основними з таких, що сприяли розвитку української вищої школи визначено

активізацію інтеграції української вищої освіти у загальноєвропейський освітній простір, посилення контролю за якістю освіти, надання широкої автономії вишам, масове запровадження дистанційної освіти або її елементів, підвищення ролі студентства в розвитку вищої освіти, зрівняння в правах вищої богословської та світської освіти. Особливості, пов'язані з повільністю і непослідовністю у реалізації освітніх реформ, скороченням державного фінансування української вищої освіти, значно гальмували її розвиток. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні основних тенденцій розвитку середньої освіти в незалежній Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта в Україні у 2017 році, статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – 298 с.
2. Еразмус+ [Електронний ресурс]. / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/erazmus+>
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Звіт ректора Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова Андрущенко В. П. про роботу за 2014 рік та завдання на наступний рік. 21 січня 2015 року [Електронний ресурс]. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Режим доступу: <http://www.npu.edu.ua/ua/prozoryi-universytet#2014>
5. Інформаційно-аналітичні матеріали за підсумками 2015 року [Електронний ресурс]. / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Режим доступу : <http://www.univer.kharkov.ua/docs/feature/inf-2015.pdf>
6. Інформаційно-аналітичні матеріали за підсумками 2017/2018 навчального року [Електронний ресурс]. / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Режим доступу: http://www.univer.kharkov.ua/docs/work/inf_materials_2017_2018.pdf
7. Історія та сучасність [Електронний ресурс]. / Київська православна богословська академія. – Режим доступу: <https://www.kpba.edu.ua/about/istoriia-ta-suchasnist.html>
8. Навчальний процес. Навчальні плани [Електронний ресурс]. / Чернівецький православний богословський інститут. – Режим доступу: <http://www.cpbi.info/navchalnuj-protse>
9. НАЗЯВО починає роботу – Уряд затвердив склад Агентства, що забезпечуватиме якість вищої освіти в Україні [Електронний ресурс]. / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/nazyavo-pochinaye-robotu-uryad-zatverdiv-sklad-agentstva-sho-zabezpechuvatime-yakist-vishoyi-osviti-v-ukrayini>

10. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року, статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Київ, 2017. – 206 с.

REFERENCES

1. *State Statistics Service of Ukraine (2018). Vyshcha osvita v Ukraini u 2017 rotsi, statystychnyi zbirnyk.* [Higher education in Ukraine in 2017, statistical collection]. Kyiv.

2. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). Erasmus+ Erasmus+. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/erasmus+>

3. *Verkhovna Rada of Ukraine (2014, July 1). Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu».* [Law of Ukraine «On Higher Education»]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

4. *National Pedagogical Dragomanov University (2015, January 21). Zvit rektora Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova Andrushchenka V. P. pro robotu za 2014 rik ta zavdannia na nastupnyi rik.* [Report of the rector of the National Pedagogical Dragomanov University Andrushchenko V.P. about work in 2014 and assignments for the next year]. Retrieved from <http://www.npu.edu.ua/ua/prozoryi-universytet#2014>

5. *V. N. Karazin Kharkiv National University (2015). Informatsiino-analitychni materialy za pidsumkamy 2015 roku.* [Informational and analytical materials on the results of 2015]. Retrieved from <http://www.univer.kharkov.ua/docs/feature/inf-2015.pdf>

6. *V. N. Karazin Kharkiv National University (2018). Informatsiino-analitychni materialy za pidsumkamy 2017/2018 navchalnoho roku.* [Informational and analytical materials on the results of the 2017/2018 academic year]. Retrieved from http://www.univer.kharkov.ua/docs/work/inf_materials_2017_2018.pdf

7. *Kyiv Orthodox Theological Academy (2018). Istoriia ta suchasnist.* [History and present]. Retrieved

from <https://www.kpba.edu.ua/about/istoriia-ta-suchasnist.html>

8. *Chernivtsi Orthodox Theological Institute (2018). Navchalnyi protses. Navchalni plany.* [Learning process. Curriculum]. Retrieved from <http://www.cpbi.info/navchalnuj-protses>

9. *Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). NAZlaVO pochynaie robotu.* [National Agency for Assurance of the Quality of Higher Education starts working]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/nazyavo-pochinaye-robotu-uryad-zatverdiv-sklad-agentstva-sho-zabezpechuvatime-yakist-vishoyi-osviti-v-ukrayini>

10. *State Statistics Service of Ukraine (2017). Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2016/17 navchalnoho roku.* [Main indicators of the activity the institutions of higher education of Ukraine at the beginning of 2016/17 academic year]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАЛІНІЧЕНКО Тетяна Миколаївна – аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: загальна педагогіка, педагогіка вищої школи, історія педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KALINICHENKO Tetiana Mykolayivna – Postgraduate Student of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda.

Circle of scientific interests: general pedagogy, pedagogy of higher school, history of pedagogy.

*Стаття надійшла до редакції 15. 01. 2019 р.
Рецензент – д.п.н. професор Радул В. В.*

УДК 378.147.091.33-027.22:51

КЛІМШИНА Аліна Яківна –

аспірант кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського <https://orcid.org/0000-0003-1601-7088>
e-mail: mazai.alina@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ДО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стратегічним завданням сучасної освітньої системи є всебічний розвиток особистості, адже саме люди з високим рівнем інтелектуальної культури здатні забезпечити сталий розвиток країни та зробити її конкурентоздатною на ринку праці. Прагнучи до кращого

майбутнього, держава затверджує новий базовий закон «Про освіту» та концепцію «Нова українська школа». Зміст цих документів передбачає кардинальну перебудову у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). У зв'язку з цим змінюються і вимоги до вчителів, зокрема, у концепції «Нова українська школа»